

„A tudomány hatalom, s ez igaz, de nagyhatalom- má csak akkor válik, ha az a nép tulajdonává lett”

POLITIKUS AZ ELNÖKI SZÉKBEN

Lónyay Menyhértet, az Osztrák–Magyar Monarchia közös pénzügyminiszterét a Magyar Tudományos Akadémia 1871 májusában 32:5 arányban választotta elnökévé. Az előző elnökhöz, Eötvös József báróhoz hasonlóan ismét egy kormányzati tisztséget betöltő politikus került a tudós testület élére (ez a gyakorlat egészen a 20. század közepéig jellemző maradt).

A bölcsészdoktori végzettséggel rendelkező Lónyay 1858-ban lett levelező, 1861-ben tiszteleti, 1866 januárjától pedig igazgatósági tag. Továbbá ugyanazon év áprilisától az Akadémia alelnöki tisztségét is betöltötte, így elnökké választása nem okozhatott különösebb meglepetést. Korábban Eötvös is az alelnöki pozícióból lépett előrébb Desseffy Emil gróf akadémiai elnök halálakor. Lónyay első

Nagylónya, 1822. január 6.

Budapest, 1884. november 3.

1871. május 17. –
1884. november 3. †

I/4. Temple János:
Gróf Lónyay Menyhért
1885

elnöki beszédében megválasztásának indokát maga is így magyarázta: „úgy hiszem ily esetben [Eötvös váratlan halálakor] kötelessége a lobogót megragadni a hozzá közel állónak, hordozni és védeni mindaddig, míg azt, mit a véletlen gondjaira bízott, egy méltóbbnak, képesebbnek, erősebbnek, a kötelesség teljesítésének nyugodt öntudatával, át nem adhatja”.¹ Tudományos pályafutásában talán csak az lehet némileg feltűnő, hogy sosem vált az Akadémia rendes tagjává.

Lónyay az Eötvös által kialakított teoretikus szerepfelfogásnak nyilvánvalóan nem tudott megfelelni. Elhunyt elődje nagy ívű akadémiai beszédeiben a liberális tudománypolitika civilizatorikus programját hirdette meg, és ennek keretében új irányt igyekezett szabni a tudós testület munkájának. Ezzel szemben Lónyay megválasztásakor éppen a Monarchia pénzügyeivel volt elfoglalva Bécsben, majd 1872 végéig miniszterelnöki teendői kötötték le. Az Akadémia tényleges irányítása ezalatt Csengery Antal alelnökre hárult. Gyanítható, hogy Lónyay megválasztásától gyakorlati eredményt remélt a tagság: az Akadémia pénzügyi helyzetének rendbetételét és a testület rangjának emelését. A befolyásos és éppen ekkor grófi címmel jutalmazott politikus valójában ezzel a tiszteleti tagoknak szánt szerepet teljesítette, hiszen az Akadémia alapszabályai kimondták, hogy tiszteleti tagok „oly magas állású férfiak közül ajánlatnak, kiknek megnyerése által az akadémia dísze és java öregbedését várja...”² Nem véletlen, hogy maga Lónyay is épp azt emelte ki egyik elnöki beszédében, hogy a Magyar Tudományos Akadémia eltér a külföldi tudós társaságoktól, mert tagjai lehetnek azok is,

„kik a közéletben az elsők sorába emelkedtek s nemzeti történetünkben nevüket megörökíték, adván nekik a befolyást az Akadémia ügyeinek vezetésében. Kitünteti őket a megválasztás által, hogy az Akadémia dísze emelkedjék, hatása gyarapodjék, s nehéz időkben a tudósok szerény köre kellő támogatást találjon.”³

Láthatóan Lónyay tisztában volt ezen elvárásokkal. Az Akadémia éves ünnepi közgyűléseire készített beszédei rendre az intézmény költségvetési állapota körül forogtak. Utolsó elnöki beszédében, 1884-ben büszkén jelentette, hogy a józan takarékoskodás és a pénzügyi gazdálkodás átláthatóvá tétele eredményeként az Akadémia minden tartozását törlesztette, és tiszta vagyona elérte a kétfélmillió forintot, a pénzt pedig kezdeményezésére az általa vezetett Magyar Földhitelintézet kezelte.⁴ Lónyay szűkszavúságának másik oka, hogy nem szeretett beszédeket tartani. Retorikai képességeit a több évtizedes politikusi rutin ellenére is hiányosnak érezte. E probléma egész pályáján végigkísérte: „Folyó hó 20-án lesz az Akadémia ez évi ünnepélyes közgyűlése, megint egy rövid alkalmi beszédet kell elmondanom – mihez[!] nem tudok, melynek megírása mindig fejtörést okozott nekem – minden alkalmi beszédnek frázisok és nem tárgy képezi alapját – mi természetemmel nem egyezik – és mégis az Akadémiában, annak elnöki székéről hány ily beszédet kelle összeállítanom, nem számítva az emlékbeszédeket. Most rövid lehetek, két hosszú beszéd úgyis be fogja tölteni a szűkre szabott időt.”⁵ Fontosabb beszédei előtt munkatársai, barátai segítségét kérte: Trefort Ágoston Eötvös-emlékbeszédéhez írt bő vázlatot (1872), Arany Jánossal nézette át a magyar nemzeti irodalom újjászületésének századik évfordulójára készített beszédét (1872), Kaas Ivorral pedig Deák-emlékbeszédét stilizáltatta (1877).

Lónyay Menyhért egész életében a politikát tekintette hivatásának. A sok keserű tapasztalás ellenére is a politikusi szerepben érezte jól magát, a politika világtól csak kényszerűségből vált meg, és mindig igyekezett visszaterelni oda. A gazdasági, a tudományos és az egyházi élet területén betöltött tisztségeiben is politikusként gondolkodott és cselekedett, ezért e funkciók – jelentőségük ellenére – az egész életút tükrében mellékszerepeknek tekinthetők. E mellékszerepek mindig akkor váltak Lónyay számára elsődle-

ges fontosságúvá, amikor a közvetlen vagy a sikeres politikai cselekvésben akadályozva volt: a neoabszolutizmus idején, illetve életének utolsó tíz évében.

TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA - SZAKPOLITIKAI TANULMÁNYOK

Fontos hangsúlyozni, hogy Lónyay nem pusztán politikusi befolyása miatt tölthetett be különféle akadémiai tisztségeket. Gazdag szellemi teljesítményt mondhat magáénak, igaz, írásai nem tekinthetők vegytisztán tudományos munkáknak, sokkal inkább szakpolitikai tanulmányokról beszélhetünk, amelyekben azonban rendszerint nagy hangsúlyt kapott a nemzetközi kitekintés. Kétségtelenül igaz, hogy politikusi tevékenysége jelölte ki tudományos érdeklődésének irányát, ugyanakkor papírra vetett gondolatai közül számosat később kormánytagként és magánvállalatok irányítójaként módja volt a gyakorlatban is kipróbálni.

Lónyayt fiatal kora óta a gazdaságpolitika különböző kérdései foglalkoztatták, amelyben nem kis szerepet játszott Széchenyi István gróf hatása. Apja révén már az 1830-as évek végén lehetősége nyílt arra, hogy közelebbről is megismerkedhessen és tartósan bizonyuló személyes kapcsolatot alakíthasson ki a gróffal. Az 1838. évi pesti árvíz utáni helyreállítási munkálatok irányítására alakult Szépítő vagy Szépészeti Bizottságban apja és Széchenyi gyakran tanácskozott együtt. Sétáikra rendszerint magukkal vitték őt is, ahol „nem egyszer hallgathattam érdekes beszélgetéseket, Széchenyi nagy terveit, midőn azokat elmésséggel és gyakran élénk hasonlatokkal előadta”⁶ A közgazdasági ismeretek elsajátításának a fontosságára is minden bizonnyal Széchenyi művei irányíthatták rá figyelmét. Igen hamar e munkák hatása alá került: „Az akkori ifjúság abban különbözött az előbbi és későbbi idők ifjúságától, hogy az ifjak közt általános volt a törekvés komoly tanulmányok által gyarapítani ismereteiket, élénken érdeklődni mindazon nagy eszmék iránt, melyek napirenden voltak. Én is ezen irányt követtem, komoly olvasmánnyal foglalkozva kezdtem magamat képezni, és Széchenyi leglelkesebb tisz-

telői közé tartozván, azon időben nem írt ő semmit, mit figyelemmel nem tanulmányoztam volna” – emlékezett Lónyay pályája kezdetére.⁷ Ismeretségük az 1843–1844-es országgyűlésen munkakapcsolattá vált, és Lónyay élete végéig Széchenyi tanítványának vallotta magát (arcképe dolgozószobája falán függött).

Lónyayt bevásztották az országgyűlés kereskedelmi bizottságába, melynek egyik albizottságát Széchenyi vezette. Mellette lett bizottsági jegyző. Új megbízatására szorgalmasan készült, művelte magát, a számos szakkönyv beszerzése miatt csakhamar 150 pengő tartozást halmozott fel Heckenast Gusztáv könyvtárusnál.⁸ A nemzetgazdasági kérdésekről folytatott napi többórás bizottsági tárgyalások és a különféle előterjesztések megszövegezése komoly iskola volt számára. Lassanként környezete is felfigyelt szorgalmára: „Lónyay Menyhért az országgyűlésen kisebb szerepet játszott, határozott pártállást nem foglalt, szórászhatosogató eszének leleményességét azonban s közgazdasági ismereteit általánosan elismerték, s nagy jövőt jósoltak neki” – írta visszaemlékezésében Pulszky Ferenc.⁹

Tudatosan bővítette ismereteit, újabb és újabb szakkönyvek elolvasásával művelte magát. Az immár 25 éves politikus és fiatal családapa erről így írt Ghyczy Kálmánnak: „Én több mint másfél éve, hogy házas vagyok, és mondhatom, hogy az utolsó 8–10 hónapok alatt szorgalmasabb voltam s többet olvastam s tanultam, mint éltem bár mely korszakában. Ha az ember boldog házi körben él, s nem vágyódik a külvilággal érintkezésbe jönni, mindenre könnyen reá ér, így én a múlt országgyűlés óta. Párizsban létemkor sok jó könyvet vévén meg, s azóta is néhány jobb munkákat folytonosan megrendelvén több nemzetgazdasági s pénzügyi munkákat olvastam által, s sok jegyzeteket csináltam.”¹⁰ A levél írásakor éppen a hazai és európai közlekedési viszonyokról szóló hosszabb tanulmányán dolgozott, amelybe igyekezett beépíteni korának idegen nyelvű szakirodalmát. Munkáiban rendszeresen hivatkozott Michel Chevalier, Jean-Baptiste Say, Friedrich List, Adam Smith stb. műveire. Lónyay szóban forgó első nyomtatott írása, a *Hazánk anyagi érdekeiről* címet viselő könyv a magyarországi elmaradott közlekedési állapotokkal foglalko-

zik, ezen belül Lónyay külön füzetben tárgyalja a hazai kőút-, víziút- és vasúthálózat fejlesztésének nemzetgazdasági programját.¹¹ Tervbe vette továbbá, hogy munkája második részét majd a hitelviszonyok és különösen a földhitelintézetek témájának fogja szentelni, ám ennek megírására csak később került sor.

Az 1848–1849-es szabadságharc alatt a Szemere-kormány pénzügyi államtitkáráként dolgozott, ezért a világosi fegyverletétel után ő is menekülni kényszerült. Franciaországi emigrációját szakismeretei további bővítésére igyekezett felhasználni. Párizs legrangosabb oktatási intézményeit látogatta, beszerzett számos szakmunkát, és arra törekedett, hogy a francia tudományos élet legelismertebb tanárait hallgathassa. Bevallottan egyfajta pótcselekvést is jelentett számára a tanulás ezekben a hónapokban. Rendszeres elfoglaltsága mellett kevesebb ideje maradt az aggódásra családja és saját sorsa alakulásáért. Ezzel magyarázható, hogy a nemzetgazdaságtan témakörébe vágó órák (például Michel Chevalier előadásai) mellett csillagászati, kémiai és fizikai előadásokra is eljárt (igaz, a fizika iránt már diákkorában is érdeklődött). Korábban megszerzett franciatudásának elmélyítésére is ekkor kerített sort. Egyévnyi távollét után az általános amnesztia révén térhetett haza 1850 nyarán. Gyorsan emelkedő közéleti pályájának alakulását nem követjük tovább,¹² csak azt jelezzük, hogy Lónyay az MTA levelező tagjaként a Törvénytudományi Osztály, majd a szervezeti reformot követően a Bölcsészeti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya tagja lett.

Megválasztása évében jelent meg régóta tervezett tanulmánya a *Budapesti Szemle* hasábjain a földhitelintézetekről, melyben alapvetően a német területeken működő modell alapján ismertette szervezeti felépítésüket.¹³ Egy évvel később hasonlóan járt el, amikor az angol életbiztosítási rendszerről írt azzal a céllal, hogy Magyarországon is ösztönözze a biztosító intézetek alapítását.¹⁴ Székfoglaló előadását *A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága* címmel tartotta 1860 áprilisában, melyben áttekintette a folyó szabályozásának addigi történetét, ismertette a társulati formában megvalósuló munkálatok menetét, kitérve a vízügyi problémákra, majd pedig a vár-

ható gazdasági eredményekről beszélt.¹⁵ 1861-ben egy francia nyelvű tanulmányra reflektálva foglalkozott Magyarország reménybeli szerepével (elsősorban a gabonaexport területén) Nyugat-Európa élelmezésében, mellyel kapcsolatban a hazai vasúti árufuvarozás és a fiumei tengeri kikötő fejlesztésének szükségességét hangoztatta.¹⁶ 1865-ben hosszú megyei adatsorokat közölt az úrbérrendezés és a tagosítás helyzetéről,¹⁷ valamint kimerítően ismertette és véleményezte az Országos Magyar Gazdasági Egyesület vasúthálózat-fejlesztési koncepcióját, különös tekintettel a mellékvonalak finanszírozására.¹⁸ Tíz évvel később pedig utolsó, nagylélegzetű könyvében a bankügyről írt.¹⁹ A szerzői szándék szerint kifejezetten a nagyközönségnek készített, több mint hatszáz oldalas mű három nagy részre tagolódik. Lónyay először a bankügy elméletével foglalkozott, és külföldi szerzők munkáit tekintette át különböző résztémák kapcsán. Majd a Monarchia bankügyének történetét dolgozta fel a 18. századtól kezdődően, külön fejezetet szentelve saját 1867 és 1872 közötti gazdaságpolitikai tevékenységének. Végül a bankkérdés lehetséges megoldási módjait vette sorra, és ismertette kedvenc elgondolását: az amerikai mintájú, a helyi társulati öntevékenységre építő több-bankrendszer jellemzőit, annak hátrányaival együtt, majd a hazai viszonyokra való alkalmazásának lehetősége mellett érvelt.

ELNÖKI TEVÉKENYSÉGE - 13 ÉVIG AZ AKADEMIA ÉLÉN

Elnöki működéséhez a költségvetés rendezésén túl két jelentősebb lépés kapcsolható. Egyrészt 1872-ben javaslatára a Statisztikai Bizottság átalakításával létrejött a Nemzetgazdasági Bizottság, melynek haláláig elnöke is volt, 1874-ben pedig *Nemzetgazdasági Szemle* néven szakfolyóiratot indított a testület. Lónyay kezdeményezésének aktuális üzenete a nemzetközi pénzügyi válság éveiben nyilvánvaló volt: „Szükség, hogy az államtudományok s különösen a nemzetgazdasági ismeretek terjesztését mozdítsuk elő, mert a történet tanúsága szerint a mi korszak-

kunkban alig van tudomány, melynek fejlődése és általános elterjedése üdvös hatását jobban bizonyítja. Ellenben a legutóbbi évek története tanúsítja, hogy a közgazdasági elvek kellő fel nem ismerése nagyrészt okozá azon bajokat, melyek államéletünk jelenben legégetőbbjét képezik, s az elkövetett hibák gyors orvoslása egyedül ezen igazságok következetes és célszerű viszonyainkhoz mért alkalmazásából remélhető.”²⁰

Lónyay a lapot útjára indító írásában (*A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra*) hangoztatta, hogy léteznek olyan tudományos munkák, melyek javaslatait, ha a kormányzati politika megfogadja, akkor az adott nemzet sorsa jobbra fordulhat.²¹ Példaként Adam Smith *A nemzetek gazdagságáról* című könyvének a liberális gazdaságpolitikát megalapozó téziseit (a szabad kereskedelemről, az iparfejlesztésről, a kiszámítható adórendszerről, az állam minimalizálásáról) és azoknak az angol politikára gyakorolt hatását ismertette. Ugyanakkor a tudomány embereinek is folyamatosan figyelemmel kell kísérniük a nemzetközi folyamatokat és az országgyűlés közgazdasági munkáját, hogy tanácsaikkal segíthessék a kormányzatot. A tudomány tiszteletét is el kell tanulnunk a fejlett és gazdagabb nyugati nemzetektől – figyelmeztetett az MTA elnöke. „Az első kezdet – mint minden tanulmányánál – a nemzetgazdasági tannál is nehéz. A kellő értelem megszerzéséhez szükséges, hogy úgy, mint a mathesisnél, egymás után minden tétel értelmét tudjuk, mielőtt biztosan tovább haladunk. És mily nagy élvezetet nyújt a komoly tanulmány! Midőn egy egészen új látóhatár nyílik előttünk; midőn megérteni, megmagyarázni vagyunk képesek a tényezőket, melyek a nemzetek gyarodását vagy süllyedését okozzák, s többé nem tapogatódzunk a nemzetek életére legnagyobb befolyást gyakorló intézmények megítélésénél, hanem határozott véleményt, valódi meggyőződést képezhetünk magunknak minden concret eset felett.”²² Írásának személyes vonatkozása átütött a szövegben. A tudomány abszolút hatalmának hangsúlyozása lényegében saját politikai-szakmai presztízsének megerősítését is szolgálta. Mondataival azt igyekezett sugallni, hogy a nemzetgazdaságtan komoly és nehéz tudományával

foglalatostkodva képes belelátni a gazdaság rejtelmes működésébe, határozottan rámutatni a hibákra, és orvosolni a nemzet bajait. Azt, hogy a magyar viszonyok között Smith szerepébe valójában önmagát képzelte, a lábjegyzetek teszik világossá, amelyekben korábbi országgyűlési beszédeire, pénzügyminiszteri törekvéseire és 1873-ban megjelent *Közügyeinkről* című munkájára hivatkozott.

Lónyay másik kezdeményezése az volt, hogy az Akadémia közadakozásból vásárolja meg a Tasner családtól Széchenyi István irathagyatékát, köztük kéziratot naplóját. Lónyay részletesen kimunkált elgondolását az Akadémia alapításának ötvenedik évfordulóján, 1875-ben tette közzé, és összekapcsolta saját munkájának (*Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai*) megjelentetésével, melyben a naplóból kiválasztott és magyarra fordított hosszabb idézetek segítségével mutatta be Széchenyi pályáját. A könyvet, amiben Lónyay több helyütt Széchenyihez fűződő tanítványi, munkatársi viszonyáról is szól, ingyen megküldték az ország összes kaszinójának és egyletének, egy adakozási felhívást mellékelve.²³ Hiába remélte azonban Lónyay, hogy a szükséges 20 ezer forint rövid időn belül össze fog gyűlni, egy évvel később az összegnek alig több mint a fele állt még csak rendelkezésre. A lehetséges okokról Tasner Gézának így írt: „Általában mondhatni, hogy ezen gyűjtés kedvezőtlen körülmények közt indult meg és folyik még ma is. Elmúlt év június havában a budai zivatar, jelenben az árvíz és a Deák-emlékszoborra való gyűjtések annyira elfoglalták az embereket, hogy megfeledeztek a gróf Széchenyi emléke iránti kegyeletről; de általában a nyomor az országban oly nagy, hogy utángyűjtések által még nagyobb összeget összehozni alig lesz lehetséges.”²⁴ Csalódottságát nem rejtette véka alá az Akadémia közgyűlésén tartott beszédében sem. Külön nehezményezte, hogy a befolyt pénz mindössze néhány személytől származott, holott Lónyay eredeti szándéka az volt, hogy a kéziratok árát kis összegekből sokan adják össze, így fejezve ki a nemzeti összefogást és az utókor háláját. A kudarc okaként a nyilvánosság előtt azonban már a keleti népekre jellemző apátiát említette.²⁵ A Széchenyi-iratok átadására végül 1877-ben került sor. Egyébként Lónyay élete végéig tervezte, hogy elemző ta-

nulmányt ír Széchenyi munkásságáról. Hagyatékában 1885-ben még megtalálható volt az első nagyjából tíz kéziratoldali szöveg e dolgozatról.²⁶

Ugyancsak elnöksége idején avatták fel az Akadémia előtti téren Eötvös József (1879) és Széchenyi István (1880) ma is látható szobrát. Leginkább megrendülten azonban közvetlen munkatársától, Arany Jánostól búcsúzott. A hírlapi beszámoló szerint 1882 októberében könnyezve tett jelentést a korábbi főtitkár elhunytáról.²⁷

Lónyay elnöki tisztsége mellett 1876-tól a Könyvtári, 1882-től pedig a Könyvkiadó Bizottságot is vezette, valamint felügyelte az Arany János Szoborbizottságot és a Széchenyi István iratainak összegyűjtésére és műveinek közreadására szerveződött akadémiai testületet.²⁸

Ismereteink szerint Lónyay az 1870–1880-as évek tudományos vitáiban (például a magyarok eredetéről) az Akadémia elnökeként nem nyilvánított véleményt. Az általa kitűzött nemzetgazdasági tárgyú pályázatok a politikai élet fontos vitakérdéseivel kapcsolódtak: az Akadémia 1873-ban a hazai jegybankügy rendezése, illetve a vicinális vasutak finanszírozása, 1877-ben pedig a vasutak államosításának közgazdasági megítélése témájában várta pályamunkák beérkezését.²⁹ A Nemzetgazdasági Bizottság elnökeként felkarolta továbbá a telepítések ügyét. A munkaerő szervezett áttelepítése az országon belül, illetve a külföldről való betelepítés gondolata (például a moldvai csángók ügye vagy holland parasztok beköltöztetése) az 1870-es évek második felétől kezdve foglalkoztatta a magyar földbirtokos réteg romlásáért aggódó elitet. A *Nemzetgazdasági Szemle* 1877. évfolyamában több e témával foglalkozó írást jelentetett meg, a Lónyay által vezetett bizottság pedig 1879 januárjában vitát rendezett Galgóczy Károly *A telepítések mai fontossága s vizsgálódás sikerülésök feltételei körül* című előadásáról. Az ülésen Lónyay elnökölt, és röviden fel is szólalt.³⁰ A kérdés lényegében az 1880-as évek politikai diskurzusának egyik állandó témájává vált, nem kis részben az újkonzervatív és agrárius körök nyomására, szabályozására azonban csak később, az 1894. évi V. törvényekben került sor.

Figyelemre méltó, hogy az 1880-as évek kezdetétől a közgazdaságtan művelése mellett a természettudományok fontosságát hangsúlyozta, továbbá fokozni kívánta az Akadémia ismeretterjesztő tevékenységét: „Ne érjük be azzal, hogy a nálunk erősebbeket a kultúra tekintetében máris megközelítők, de vigyük mi is előbbre a tudományt, s versenyezzünk ebben a legműveltebb nemzetekkel. Azt mondják: a tudomány hatalom, s ez igaz, de nagyhatalommá csak akkor válik, ha az a nép tulajdonává lett.”³¹ Felfogása szerint az Akadémiának, haladva a korral, ki kell tárnia a kapuit, és a hazai tudományos élet valódi központjává kell válnia, amely ösztönzi az ország különböző pontjain folyó kutatásokat: „[A] tudományos társulatok egész sorozata létesült, amelyek mintegy édes leányai Akadémiánknak; megnyitja palotáját, hogy e helyen központosuljon a nemzet szellemi tevékenysége, s innen sugározzék az egész hazára. Az Akadémia legyen ezután is a tudományos munkásságban a vezér, mely irányt ad, a buzgó törekvést támogatja, s a valódi érdemet jutalmazza, magához emelve az ifjú nemzedék kitűnőségeit, hogy a tudományok magyar nyelven való terjesztésének és művelésének szent törekvése nemzedékről-nemzedékre mindinkább növekedő világot terjesszen a hazára.”³²

Mint már utaltunk rá, Lónyay, ha érdekei úgy kívánták, és megfelelőbb megnyilvánulási formát nem talált, akkor a tudomány fórumait is felhasználta arra, hogy beleszóljon a politika napi csatározásaiba. Az Akadémia egyik alapítójáról, Andrássy György grófról 1873-ban tartott megemlékező beszédében például saját korának közéletét bírálta, amely a nemzeti összefogás helyett a pártviszályok szításában jeleskedik.³³ Megelégedéssel vette tudomásul, hogy sokan megértették mondanivalója aktualitását: „Ismeretlenektől kaptam leveleket az akadémiai beszéd folytán, úgy látszik, nem csak Önnek nyerte meg figyelmét” – írta bizalmasának, Kaas Ivornak.³⁴ 1877 januárjában pedig Deák Ferenc halálának első évfordulója alkalmából tartott akadémiai beszédében üzent a gazdasági kiegyezés megújításán fáradozó Tisza-kormányzatnak, és intette azt az 1867-es vívmányok megtartására.

Mintha tagajánlásaival is „politizálni” kívánt volna. Rendszerint ugyanis tudományos munkássággal is rendelkező országgyűlési képviselőket (például György Endrét, Kállay Bénit, Tanárky Gedeont és Zsilinszky Mihályt) javasolt akadémikusnak, külső tagnak pedig – az állam és egyház viszonyáról, illetve Homéroszról írott munkájára hivatkozva – azt a William Gladstone angol politikust ajánlotta, aki hozzá hasonlóan hazája miniszterelnöke volt.³⁵ Gladstone később levélben köszönte meg Lónyaynak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választotta.³⁶

Bár források nem állnak rendelkezésre, de valószínűsíthető, hogy ez a kritikai magatartás, a szabadelvű párti kormányzat folytonos bírálata az elnöki székből és a parlament padsoraiból (Lónyay ekkor már pártonkívüli képviselő volt) vezetett oda, hogy 1877 májusában a korábbi közel egyhangú szavazásokkal ellentétben csupán 29:13 arányban erősítették meg elnöki pozíciójában.³⁷

Nem zárható ki azonban az sem, hogy Haynald Lajos kalocsai érsek jelölése már az 1880-as évekre markánsná váló katolikus–protestáns ellentétet előlegezte meg a tudós testületben. Erre utalhat az is, hogy néhány nappal a tisztújítás lezajlása után Szász Károly akadémikus (későbbi református püspök) cikket jelentetett meg, amelyben igyekezett adatokkal cáfolni azt a közkeletű vélekedést, miszerint „az akadémiaiba bejuthatásnak legbiztosabb módja kálvinistának lenni”. El kellett azonban ismernie azt a tényt, hogy az Akadémia elnöke, alelnöke és főtitkára (Lónyay, Csengery, Arany) egyaránt református vallású.³⁸

Lónyay jegyzeteiből felsejlik egy konfliktus az 1883. májusi akadémiai elnökválasztás kapcsán is, bár ezúttal a belső ellentétek nem kerültek nyilvánosságra: „Rövid lehetek, azon történések után, melyek az elnökválasztás iránt az utóbbi időkben felmerültek – de melyek lecsillapítottnak látszanak –, a félreértések elenyésztek. Tehát még 3 évre megválasztanak, ez lesz az utolsó választás, melynek magamat alávetem. A kedvezőtlen sors megviselte tekintélyemet, a múltakat az emberek feledék, csak lenne ki

helyemet betölthetné, ma visszavonulnék ezen az országban leginkább megtisztelő állástól. Képezni s nevelni kell az utódot – gr. Széchenyi Bélára gondolok. Fogok vele szólni legközelebb. [...] Jobb nekem lassan-lassan visszavonulnom minden nyilvános élettől – rendezem ügyeim –, s míg élek Isten segedelmével, az irodalmi tudományos munkásságnak fogom időm szentelni.”³⁹ (A Lónyay által kiszemelt Széchenyi Bélát 1888-ban, Trefort Ágoston halála után valóban felkérték az elnöki tisztség elvállalására, de ő kitért a lehetőség elől.)

Ugyan ezúttal 36-ból 34 szavazatot sikerült megszereznie az elnökválasztáson, de ez már nem töltötte el különösebb örömmel. Az Akadémia közgyűlésén elmondott ünnepi beszéde inkább tekinthető búcsúnak: „Ma az előrehaladott életkorban, nyugalomra vágyódva, várva várom azt az időt, midőn e kitűnő helyet a tehetségem szerinti kötelesség teljesítésének tudatával annak adhassam át, ki a nagy és dicső elődök méltó utódja leend, s ámbár jelenleg újra három évre választattam, tisztemet bármikor az Akadémia rendelkezésére bocsátom. A küzdelmes napokra következőt nyugodt korszakban nem újat teremteni, irányt szabni volt feladatomban, hanem csendes munkálkodásban az Akadémia érdekeit előmozdítani, gyarapodásán fáradozni tartottam kötelességemnek. [...] Negyven éve küzdök a közpályán. Mint húsz éves ifjú léptem arra, dicső és szomorú napokat éltem át, csalódás és remény, öröm és bánat váltakoztak szívemben. Sok küzdelemben vettem részt és nem sebek nélkül. De ezek sajgó fájdalmát enyhíté az a tudat, hogy fáradozásaimnak voltak sikerei hazám javára, melyhez *mindig* hű maradtam.”⁴⁰ Lónyay Menyhért életének 63. évében, 1884. november 3-án hunyt el. Koporsóját az Akadémia székházának előcsarnokában rava-talozták fel, az emlékbeszédet hivatali utóda, Trefort Ágoston tartotta róla. Lónyay tizenhárom évig állt az MTA élén, amivel az ötödik a hosszan szolgáló elnökök sorában.

Cieger András

JEGYZETEK

- 1 Elnöki megnyitóbeszéd, 1871. május 20. In: MTAÉvk XIII. kötet. Bp., 1876. 4.
- 2 A M. T. Akadémia új alapszabályai (1858). In: Kónya: *Akadémiai törvények*, 106.
- 3 Elnöki megnyitóbeszéd, 1882. június 4. In: MTAÉvk XVI. kötet. Bp., 1884. 3–4.
- 4 Elnöki megnyitóbeszéd, 1884. június 8. In: MTAÉvk XVII. kötet. Bp., 1889. 1–6.
- 5 Lónyay Menyhért feljegyzése. 1883. május 9. MTA KIK KRKGY Ms. 5307/30.
- 6 Lónyay (ism.): *Gróf Széchenyi István iratai*, 70.
- 7 Uo. 88.
- 8 Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez. Pozsony, 1843. szeptember 11. MNL OL P 452. 22. tétel, Lónyay III. Albert iratai.
- 9 Pulszky: *Életem és korom*, 203.
- 10 Lónyay Menyhért Ghyczy Kálmánhoz. 1847. március 17. MTA KIK KRKGY Ms. 4851/488.
- 11 Lónyay: *Hazánk anyagi érdekeiről*. Könyvét méltatja Kautz: *A nemzetgazdasági eszmék*, 442–444.
- 12 Részletesen Cieger: *Lónyay*.
- 13 Lónyay: A földbirtoki hitel, 170–188.
- 14 Lónyay: Az életbiztosítás, 312–320.
- 15 Lónyay: A Tiszaszabályozás, 239–278.
- 16 Lónyay: Magyarország szerepe, 271–295.
- 17 Lónyay: Az úrbéri rendezés, 5–72.
- 18 Lónyay: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, 244–289.
- 19 Lónyay: *Közügyeinkről II*. Vö. Cieger: *Lónyay*, 283–286.
- 20 Elnöki megnyitóbeszéd, 1874. május 31. In: MTAÉvk XIV. kötet. Bp., 1876. 8.
- 21 Lónyay: A nemzetgazdasági tudomány, 1–18.
- 22 Uo. 6.
- 23 Elnöki megnyitóbeszéd, 1875. május 30. In: MTAÉvk XIV. kötet. Bp., 1876. 3–10. Lásd továbbá Lónyay Menyhért Tasner Gézához. 1875. április 8. MTA KIK KRKGY Ms. 4227/33.
- 24 Lónyay Menyhért Tasner Gézához. 1876. március 23. MTA KIK KRKGY Ms. 4227/42.
- 25 Elnöki megnyitóbeszéd, 1876. június 11. In: MTAÉvk XV. kötet. Bp., 1879. 3–9. Ehhez lásd még H. Boros: *Széchenyi István*.
- 26 Vikár Béla: Lónyay Menyhért grófról, 278–281.
- 27 *Fehérvári Híradó* 1882. október 29. 45. sz.
- 28 Fráter: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai*.
- 29 Lónyay Menyhért Horváth Mihályhoz, a II. osztály elnökéhez. 1873. május 16. MTA KIK KRKGY RAL 1297/1873; Lónyay Menyhért és Csengery Antal jelentése a Dóra-alapítvány pályázatairól. 1878. június 4. Uo. 1219/1878.
- 30 Galgóczy Károly: *A telepítés kérdése*.
- 31 Elnöki megnyitóbeszéd, 1881. május 22. In: MTAÉvk XVI. kötet. Bp., 1884. 13.
- 32 Elnöki megnyitóbeszéd, 1882. június 4. In: MTAÉvk XVI. kötet. Bp., 1884. 8.
- 33 Elnöki megnyitóbeszéd, 1873. május 25. In: MTAÉvk XIV. kötet. Bp., 1876. 3–9.
- 34 Lónyay Menyhért Kaas Ivorhoz. 1873. június 7. MNL OL P 325. Kaas család.
- 35 Horváth Mihály és Lónyay közös tagajánlása. Bp., 1877. május 26. MTA KIK KRKGY RAL 256/1877. Lónyay ajánlásai. Bp., 1878. március 20. Uo. 1431/1878.
- 36 Lónyay Menyhért ajánlása. Buda, 1873. március 31. MTA KIK KRKGY RAL 1265/1873 ; Gál (közl.): Gladstone levele, 115–117.
- 37 Elegyes ülés, 1877. május 24. MTAÉ, 1877. Bp., 1878. 143.
- 38 *Ellenőr* 1877. május 29. 175. sz. A felekezeti ellentétről lásd Pach (főszerk.): *Másfél évszázad*, 152–153.
- 39 Lónyay Menyhért feljegyzése. 1883. május 9. MTA KIK KRKGY Ms. 5307/30.
- 40 Elnöki megnyitóbeszéd, 1883. május 20. In: MTAÉvk XVII. kötet. Bp., 1889. 5–6.